

Utdrag ur

DALHEM KYRKA GOTLAND VÅRD- OCH UNDERHÅLLSPLAN 2006

Ansvariga för vård- och underhållsplanen

Inför upprättandet av denna vård- och underhållsplan för Dalhem kyrka har kyrkan och kyrkogården besiktigats av undertecknad.

Ansvariga för vård- och underhållsplanens olika delar anges här nedan.

(Namn inom parentes anger dock att i planen endast använts där angivet besiktningsprotokoll eller åtgärdsprogram, upprättat av resp. namngiven konsult.)

Kyrkobyggnad	Arkitekt Jan Utas
Elinstallationer och åskskydd	(Elingenjör Peter Ström)
Kyrkogårdsmur	Arkitekt Jan Utas
Kyrkogård	Arkitekt Jan Utas
Växtlighet på kyrkogården	Kyrkogårdsingenjör Johan Arvidsson
Kalkmålningar	Ej utsedd
Stenarbeten	Ej utsedd
Inventarier av trä	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av metall	Antikvarie Rebecka Svensson
Inventarier av sten	Antikvarie Rebecka Svensson
Textilier	(Textilkonsultfirma Lotine)
Kyrkklocka/-or	(Ing. Ingvar Rohr)
Övriga inventarier	Antikvarie Rebecka Svensson

Källförteckning

Otryckta källor

- Dalhem kyrka Dokumentation av utvändig restaurering 1996, Anna Malmsten.
Dalhem kyrka Dokumentation av invändig restaurering 2003, Louise Borgö.
Dalhems kyrka. Fasad- och takrenovering m.m. Bygghandlingar upprättade av Visby Arkitektgrupp 1996.
Handlingar i Riksantikvarieämbetets arkiv, ATA, Stockholm
Handlingar i Läns museet Gotlands fornsals arkiv, Visby
Handlingar i Länsstyrelsen, Visby.
Inventering av inventarierna i Dalhem kyrka 1999-2001, utförd av Birgitta Lerberg m.fl.
Inventering av Dalhem kyrkogård, utförd 1996 av antikvarie Roger Öhrman, Gotlands fornsal.
Program för invändig restaurering av Dalhem kyrka, upprättat av arkitekt Jan Utas 2000.

Tryckta källor

- Johansson, T. (red.) ,Inventarium över svenska orglar 1989:II, Linköpings och Visby stift, 1990.

- Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
 Odin, J., Dalhems kyrka på Gotland, 1916.
 Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
 Rohr, I., Gotlands kyrkklockor och ringnings seder, 1985.
 Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
 Strelow, Nilssøn, H., Cronica Guthilandorum, 1633.
 Sveriges kyrkor, Gotland bd IV2, 1952.
 Utas, Jan Andréasson-, Om gotländska valv, examensarbete i Arkitekturens teori och historia, Chalmers tekniska högskola, 1971.

Händelselista

ÅR	BYGGNADSDEL ETC:	REF.
1052	Byggnadsår enligt Strelow.	SvK
s. 1100-tal	Romansk stenkyrka med absidkor, långhus och torn, varav murar återstår under den nuvarande kyrkans golv. Övriga rester av den romanska stenkyrkan: Kapitälerna i nuvarande korportalen (enl. SvK av "Globus"), sakramentsskåpet i koret (enl. SvK av "Byzantios"), gångjärnsbeslag på korportalen, krucifixpedestal (nu på Fornsalen). Gravsten över prästen Nicolaus, inmurad i norra långhusportalen (SvK anger att stenen möjligen kan tillskrivas Sigraf).	SvK GK, SvK
1209	Byggnadsår enligt Taxuslistan.	SvK
1225-1250	Nuvarande koret (med sakristian) och långhuset byggdes (enl. SvK var Botvid från Eskelhem och dennes son Lafrans mästare till långhuset).	GK, SvK
	Glasmålningarna i korets fönster (Gotlands äldsta).	GK
o.1250	Dopfunten.	GK
t. 1300-tal	Altartavlan. Processionskrucifixet.	GK
o. 1350	Nuvarande tornet byggdes av "Egypticus"-verkstaden (SvK anger mästaren till västportalen vara "Fabulator"). Kalkmålningar i långhusets sydöstra hörn (enl. SvK påbörjades tornbygget vid mitten av 1200-talet).	SvK, GK
	Gravsten i korgolvet över Laurentius Widerkyrku och hans dotter Rodesis.	SvK
1300-talet	Korbänken (SvK anger "1300-talets förra hälft").	GK SvK
1430	Gravhäll i korgolvet över kyrkoherden Johannes Krok.	SvK
1500-tal	Dopfat.	SvK
	Dopfund.	JO
1599	Kyrkklockan, gjuten av Mattias Benning i Lübeck.	GK

o. 1600	Ornerade dopskålar av koppar (numera återanvända som kula på flöjelstängen!).	SvK
1622	Gravhäll i korgolvet över Clas Christensen och hans båda hustrur Karin Jensdotter och Gunnil Matsdotter.	SvK
1627	Vindflöjel av koppar (nu på Fornsalen).	SvK
1637	Predikstolen.	GK, SvK
efter 1660	Altaruppsats av sandsten, varvid 1300-talsretablet ställdes undan på kyrkvinden.	SvK
1686	Altaruppsatsen målades.	SvK
1600-talet	Bänkinredningen i långhuset, korbänkens främre skärm, biskopsbänken i koret.	SvK
s. 1600-tal	Oljemålning (allegori) i sakristian.	SvK
1709	Krona på predikstolens ljudtak.	SvK
1711	Änglafigur upphängdes i predikstolen, nu på Fornsalen.	SvK
1742	Nummertavla av Johan Hernell, nu på Fornsalen.	SvK
1778	Bänkarna, altarbarriären och predikstolstrappan målades av Thomas Malmberg.	SvK, GKS
1700-talet	Kortaket belagt med tegel.	SvK
1874	Läktare med orgel av Åkerman, Stockholm.	JO
1892	Restaureringsförslag av arkitekt Axel Herman Hägg (Haig) fastställt av Kungl. Majts.	JO
1899-1914	Restaurering efter ovannämnda förslag, kallas ”den stora restaureringen omkring år 1900” och innebar sammantaget – i med undantag för 1800-talsombyggnaderna av Fårö och Eksta kyrkor – den mest omfattande förändringsprocess som någon gotländsk kyrka utsatts för sedan medeltiden: I interiören, som restaurerades åren 1899-1900, glasmålningarna dock 1900-1904, togs de medeltida kalkmålningarna fram och restaurerades, i övrigt nymålades interiören av konservator Wilh. Pettersson, merparten efter Häggs förslag, några av egen komposition och någon efter förebild i Fröjel kyrka, komplettering av glasmålningarna i fönstren, ombyggnad, komplettering och målning av korbänken, ombyggnad av sakramentsskåpet i korets norra vägg, ny altarring (den gamla barriären återanvändes som ryggskärm i norra bänkkvarteret), istandsättning (bildhuggare Gardell) och nymålning (Wilh. Pettersson) av altartavlan från 1300-talet, sandstensuppsatsen från 1600-talet flyttades från högaltaret till nygjort ”altare” i tornrummet (kalkstensskivan tidigare i altaravsatsens golv), kassaskåp i det ena av korets östra väggskåp, ny ekdörr i det andra, flyttning av 1300-talsgravstenen i korgolvet från golvets mitt till altaravsatsen, processionskrucifixet från 1300-talet återfanns på vinden,	SvK

nymålades och sattes upp i koret, nya dörrar till de två väggskåpen i långhusets östra vägg, nya golv av kalksten och cement (trägolv i bänkkvarteren; korets golvnivå höjdes 15 cm och trappan till högaltaret ändrades; märk det ca 6,25 m. långa trappsteget av kalksten!; tornrummet hade tidigare trägolv), dopkapell i östra delen av tornrummet, nytt dopfuntslock, nytt skrank innanför västportalen, smidda ljuskronor och lampetter, varav några för fotogenbelysning, rivning av den gamla läktaren (barriären återanvändes som väggbröstning i sakristian), nytt väggskåp i bef. öppning i sakristian, 2 st. kaminer för uppvärmning i långhuset, 1 st. d: o i sakristian, ändring och komplettering samt nymålning av bänkinredningen i långhuset samt biskopsbänken i koret, läktarorgeln flyttades till långhusets nordöstra hörn. Restaureringsarbetet leddes 1899-1900 av byggmästare Lindgren, Visby, därefter av byggmästare Nils Pettersson, d: o, under kontroll av arkitekt Ludvig Pettersson, Stockholm. (JO; merparten av de inre arbetena utfördes 1899-1900, men den senare källan anger tidpunkten för restaureringen till 1899-1909, samt att skiffertaken färdigställdes först 1917).

Utvändigt utfördes arbetena (med undantag av skiffertäckningen av alla tak förutom galleritaken) år 1904, varvid kyrkans galleritak (som ännu hade några munktegel kvarliggande) reparerades med nya takstolar och belades med skiffer, den utvändiga fasadputsen (spritrappning) avlägsnades, fasadytorna fogades med cementbruk, nya vattenkappor av kalksten under korfönstren, ny vimpergavtäckning och d: o prydnad på södra långhusportalen, nya kalkstenstrappor framför samtliga portaler, nya takstolar till samtliga tak samt ny panel och papp, yttertaken belades med skifferplattor (utfördes sannolikt 1916-17). OBS! att Häggs förslag var bräder på kor, långhus och torn samt munktegel på galleritaken), nya fialer med 3 st. nya vattenutkastare på tornet, nyhuggna kalkstensfigurer föreställande Petrus (S), Paulus (N) och en ängel (V) i de med tegel reparerade nischerna i tornets gavelrösten, reparation av masverken och nya kalkstenskolonner i ljudgluggarna, ny skorstenstopp, nytt dörrblad i västportalen, borttagning av tillmurningen av tornets västra fönster samt restaurering av masverket, m.m.

JO

SvK

1900	Kyrkogården utvidgades åt söder.	SvK
1927	Installation av centralvärme (vattenburen) med pannrum under sakristian.	GF
1942	Sakristifönstren reparerades, ny värmepanna.	GF
1949	Tornfasaderna restaurerades.	GF
1954	Fönsterreparationer.	GF
1969	Invändig rengöring av väggar och valv.	GK
1984	Konservering av västportalen.	GF

1994	Nicolaistenen i långhusets N portal konserverades.	GF
1996	Utvändig restaurering efter förslag av arkitekt Jon Jonsson, Visby Arkitektgrupp, entreprenör NärBygg AB:	GF
	– Omläggning av skiffertaken på tornhuv, gallerier, långhus, kor och sakristia.	
	– Komplettering av åskskydd.	
	– Rengöring och fogstrykning av fasaderna.	
	– Inspektionsbryggor samt belysning på vindarna.	
	– Handikappramp framför västra portalen.	
	– Stenkonserveringsarbeten på portaler	
2001	Gravstenar på kyrkogården ställdes under tak.	GF
2003	Invändig restaurering efter förslag av arkitekt Jan Utas, Visby, entreprenör Byggnadshyttan på Gotland:	GF
	– Rengöring och konservering av väggar, golv, fast inredning och lösa inventarier.	
	– Översyn av fönster, reparation av glasmålningar	
	– Orgeln reparerades och rengjordes invändigt.	
	–	
	– Äldre belysningsredskap reoverades och återinfördes i kyrkorummet, belysningen kompletterades. Värmesystemet kompletterades.	
2004	Förbättrad förvaring för kyrkas textilier samt rengöring och konservering av dessa (textilkonsultfirman Lotine).	GF
2006	Restaurering av ljuskronor och lampetter (Dahlströms metallgjuteri, Visby).	GF

Förkortningar:

ATA	Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.
GF	Gotlands fornsals arkiv.
GK	Lagerlöf, E., Svahnström, G., Gotlands kyrkor, 1991.
GKM	Söderberg, B. G., Gotländska kalkmålningar 1200-1400, 1971.
GKR	Rohr, I., Gotlands Kyrkklockor och Ringningsseder, 1985.
GKS	Svahnström, G., Svahnström, K., Måleri på Gotland 1530-1830, 1989.
ISO	Johansson, T. (red.), Inventarium över svenska orglar 1989: II, Linköping och Visby stift, 1990.
Inskr.	Inskrift i kyrkan
JO	Odin, J., Dalhems kyrka på Gotland, 1916.
o.	omkring
s.	sent
SHM	Statens Historiska Museum
Strelow	Nilssøn Strelow, H., Cronica Guthilandorum, 1633.
SvK	Sveriges Kyrkor, Gotland bd IV:2, 1952
t.	tidigt